

Палій О. А.

СПЕЦИФІКА ТА НАСЛІДКИ ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН БАЛТІЇ ДО ЄВРОАТЛАНТИЧНИХ СТРУКТУР БЕЗПЕКИ

Балтія є важливим регіоном для міжнародної, і зокрема європейської, безпеки. У результаті вступу країн Балтії до НАТО, започаткованого на Празькому саміті НАТО 2002 р., Північно-Атлантичний альянс зможе в обмін на надані ним гарантії безпеки отримати політичні вигоди у вигляді надійного союзництва трьох балтійських країн. Успішність руху країн Балтії до НАТО може бути взірцем для наступних претендентів на приєднання до Північно-Атлантичного альянсу. Крім того, приєднання Балтійських країн до НАТО фактично означає остаточний вихід цих країн із зони впливу Росії, а також, у більш віддаленій перспективі - сприятиме послабленню впливу Росії пострадянських країнах та демократизації самої Росії.

На Празькому саміті в листопаді 2002 р. усі три країни Балтії (Литву, Латвію та Естонію) запрошено до членства в Організації Північно-Атлантичного договору (НАТО). Це рішення поклало край геополітичній боротьбі між Заходом, «ядром» якого є Північно-Атлантичний альянс, з одного боку, і Росією, з другого, за вплив на регіон, який перебував у складі колишнього Радянського Союзу, і з огляду на це до останнього часу вважався Росією зоною, де пріоритет мають російські стратегічні інтереси.

Таким чином, союз НАТО у своєму розширенні перейшов так звану «червону лінію» (зміст цього поняття було артикульовано російською дипломатією ще в середині 90-х років, коли Москва наголошувала, що не погодиться на вступ до НАТО республік колишнього СРСР).

Євроатлантична інтеграція держав Балтії

Країни Балтії - це три невеликі (за територією і демографічними показниками) держави, що мають відносно розвинену економіку та мережу комунікацій (насамперед портів). Їхня загальна площа перевищує 150 тис. квадратних кілометрів, загальна кількість населення понад 7 млн чоловік. Середній валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення цих трьох країн на 2001 р. становив 37 % від відповідного показника у країнах Європейського Союзу [1].

Країни Балтії, визначившись із зовнішніми пріоритетами з перших днів незалежності, розпочали інтеграційний рух до трансатлантичних структур безпеки. Протягом другої половини

90-х років Латвія, Литва і Естонія декілька разів відкидали пропозиції Російської Федерації підписати Угоду з проблем безпеки у Балтійському регіоні і подали офіційні заяви на вступ до НАТО [2]. З 1994 р. ці країни стали членами Західноєвропейського Союзу, а з часу передачі функцій ЗЕС Європейському Союзу - членами програм ЄС. Усі країни Балтійського регіону є активними учасниками програми «Партнерство заради миру». Проте ні Латвії, ні Литві, ні Естонії не вдалось увійти до першої групи кандидатів для вступу в Альянс (1997-1999 рр.). Блокувала процес вступу Росія, яка виступала категорично проти включення до НАТО країн Балтійського регіону [3].

У січні 1998 року між країнами Балтії — єдиними з пострадянських країн — і США як причасником інтеграції цих держав у трансатлантичні структури було підписано Хартію про партнерство, у якій Вашингтон взяв на себе зобов'язання допомогти Латвії, Литві та Естонії підготуватись до вступу у Північно-Атлантичний Союз [4]. Офіційні Вільнюс, Рига і Таллінн хоч і наголосили на тому, що розглядають підписання цього документа як додаткову можливість стати повноправними членами Альянсу, у той же час підкреслили, що Хартія не замінить їм членства у трансатлантичній структурі безпеки [5].

НАТО відкинув варіант, який передбачав одночасний вступ до НАТО трьох держав Балтії (так звана інтеграційна модель «3+1»), що станом на 1998 р. виглядало як перемога Литви, оскільки саме ця країна мала найкращі показники, що дозволяли претендувати на членство в НАТО. Як аргументи на користь Литовської Республіки лобісти її інтересів в Альянсі (США, Данія, Норвегія) використовували відсутність значних проблем у міжетнічних відносинах, вирішення у цій республіці проблеми громадянства (отримання литовського громадянства усіма колишніми громадянами Литовської РСР), а також оцінки Пентагону, за якими саме литовська армія визнана найкраще підготовленою до членства в НАТО [6].

У заключному комюніке Вашингтонського саміту НАТО (квітень 1999 р.) 2002 рік зазначався як термін прийняття до Альянсу чергових претендентів.

Певні політичні кола країн Балтії побоювалися перспектив можливого використання Латвії, Литви та Естонії у спірних питаннях між США і Росією та залишенні цього регіону у сфері геополітичних інтересів Росії. Прихильники такої позиції посилалися на запропонований країнам

Балтії керівництвом НАТО План дій з підготовки країн до вступу в Альянс, що, на їх думку, складається з великого обсягу вимог до країни-кандидата, виконання яких ще не гарантує їм вступу в Альянс. Однак, як показали результати Празького саміту, ці побоювання не виправдалися.

Після завершення військової фази операції НАТО в Косові у 1999 р. Альянс почав активно діяти на Балтійському напрямі. НАТО проводить заходи з приведення латвійських, литовських та естонських військ у відповідність зі стандартами Альянсу у сферах управління, розвідки, зв'язку та тилового забезпечення, фактично, країни Балтії вже отримали доступ до розвідувальної інформації НАТО, можливостей Альянсу щодо модернізації військової техніки та перекваліфікації особового складу [7].

Політичні еліти балтійських держав досягли унікальної єдності у поглядах на необхідність євроатлантичної інтеграції своїх країн [8]. Як результат, на Вашингтонському саміті НАТО в квітні 1999 р. країнам Балтії було обіцяно, що не пізніше 2002 р. буде проведено черговий саміт Альянсу, на якому буде ухвалено рішення про нову хвилю розширення НАТО. З виступів політичних лідерів країн Заходу і чиновників НАТО випливало, що «друга хвиля» розширення Альянсу стосується лише однієї прибалтійської країни - Литви.

Однак енергійна зовнішня політика адміністрації Дж. Буша, успіхи США у війні в Афганістані разом із зменшенням гостроти російсько-західних суперечностей на тлі приєднання Росії до антитерористичної коаліції, створеної після 11 вересня 2001 р., внесли корективи у ці плани на користь одночасного вступу до НАТО всіх трьох країн уже у «другій хвилі» розширення.

Неофіційні «стандарты» НАТО вимагають, щоб країни-претенденти на вступ мали оборонні витрати не нижче 2 % ВВП, хоча для кожної країни показник оптимальних витрат на оборону суттєво відрізняється з огляду на географічне розташування, сусідство з іншими державами, довжину сухопутних кордонів тощо [9]. Однак цього показника до 2002 р. реально досягла лише Литва.

У Литві оборонний бюджет зріс найшвидше серед балтійських країн, за 1998 фінансовий рік з 0,5 % до 1,32 % ВВП, а вже в 2001 р. сягнув 2 %. У квітні 1999 р. Литва заснувала координаційну комісію для роботи з НАТО. Литва є учасником програми «Партнерство заради миру» (ПЗМ) з моменту її заснування на початку 1994 р. Для усіх країн Балтії розроблено План підготовки

для членства в НАТО - так званий МАР (Membership Action Pact). Згідно з повідомленнями на-товських чиновників, Литва найбільше з-поміж країн Прибалтики готова до членства в НАТО, зокрема, завдяки своїм зусиллям у галузі оборони та кращій інтеграції в суспільство національних меншин. Литва, як і решта країн Балтії, намагається брати участь у максимальній кількості заходів НАТО.

У Латвії витрати на оборону становитимуть 2 % ВВП 2003 р. [10]. У той же час Латвія, подібно до Литви, бере участь у ПЗМ з лютого 1994 р. Координувати зусилля балтійських країн на шляху до атлантичних структур безпеки покликана Балтійська Асамблея, що найчастіше засідає в столиці Латвії - Ризі. Це міжпарламентський орган трьох країн, до складу якого входить по 20 депутатів від кожної країни. Крім того, діє Балтійська Рада Міністрів, куди входять міністри від кожної країни. Обидві організації проводять спільні засідання в межах ще однієї структури - Балтійської Ради. Однак Латвія за своїми економічними та організаційними показниками поки що є найменш підготовленою до членства в НАТО серед держав Балтії.

Естонія є членом ПЗМ з лютого 1994 р., бере активну участь в усіх військових навчаннях НАТО. Вступ до НАТО в офіційних документах проголошено як основний з пріоритетів Республіки Естонія. В обороні витрати на рівні 2 % від ВВП Естонія мала досягти 2002 р., однак реальні витрати на оборону в 2001 р. були дещо менші від запланованих [11]. Естонський уряд узгоджує з НАТО будівництво своїх збройних сил. Ще 7 травня 1996 р. Парламент Естонії ухвалив Основи Національної оборонної політики, де поставлено за мету стати повноправним членом НАТО.

Крім названих вище Балтійської Ради та Балтійської Асамблеї взаємна інтеграція балтійських країн відбувається і на інших рівнях. Існує спільна військова одиниця балтійських країн - «Балтбат».

Економічний клімат у країнах Балтії один з найкращих у Східній Європі. Естонія, за підрахунками спеціалістів, посідає п'яте місце у всій Східній Європі за якістю бізнесового клімату (7,71 бала за 10-бальною шкалою), Латвія - шосте (6,74 бала) і Литва - сьоме (6,62). Високою є довіра населення до національної валюти своїх країн: в Естонії 59 % родин мають грошові внески в банках, у Латвії - 32 %, Литві - 38 % [12].

У той же час справедливо зазначається, що проблема російського населення була однією з

найбільших у справі інтеграції цих країн до євроатлантичних структур, адже НАТО ризикував отримати досить значну частку нелояльного населення. Однак існують шляхи розв'язання цієї проблеми, оскільки молода частина російського населення з більшим розумінням ставиться до альянсу з НАТО. А крім того, значна частина етнічних росіян Латвії і Естонії не є громадянами цих країн, а отже, не може легально впливати на хід політичного процесу в цих країнах.

Економічна складова євроатлантичної інтеграції країн Балтії полягає у ліквідації однобічної залежності економік країн Балтії від Росії. Досвід країн Балтії свідчить, що за умов існування суспільного консенсусу та політичної волі у політичній еліті цієї країни досить швидко може розпочатись економічне зростання держави.

Загалом сутність зовнішньоекономічної стратегії, що визначається політичною парадигмою Балтії, полягає в максимальному обмеженні економічної залежності від Росії (через диверсифікацію імпорту енергоносіїв) та «прив'язуванні» до себе західних країн, передусім членів ЄС (шляхом переорієнтації свого експорту на Європу та продажу членам ЄС стратегічних об'єктів). Зазначимо, що Балтії вдалося частково реалізувати поставлені завдання. Так, країни ЄС вже стали основними торговельними партнерами Латвії, Литви та Естонії [13]. А російський капітал дуже обмежено було допущено до участі у приватизації стратегічних об'єктів на території цих країн.

Слід зазначити, що країни Балтії протягом 90-х років робили реальні кроки для скорочення енергетичної залежності від РФ (наприклад, надання 51 % акцій Мажейкяйського НПЗ у власність американській компанії «Вільямс», яка гарантувала постачання на НПЗ кувейтської нафти), які, проте, не змінили принципово режим постачання енергоресурсів в країни регіону. Таким чином, саме збіг економічних інтересів (з одного боку, РФ зацікавлена у балтійському транзитному напрямку, з другого - Балтійські країни зацікавлені у транзиті та переробці російської нафти) змушує країни Балтії шукати певних компромісів з Росією в зовнішній політиці. Саме цей фактор, який офіційною Москвою трактується як «реалістична співпраця на базі економічних інтересів», впливає на економіку Латвії, Литви та Естонії та робить їх певною мірою залежними від Росії, а точніше - від російських транснаціональних компаній.

Вплив приєднання країн Балтії до НАТО на геополітичний клімат у Європі

Вплив приєднання країн пострадянської Балтії до НАТО на європейську безпеку слід розглядати у двох площинах. Перша - ідеологічно-пропагандистський вплив на регіон інтеграції країн Прибалтики до євроатлантичних структур. Друга - політичне значення цього факту, зумовлене реальними можливостями балтійських країн.

Сьогодні можна стверджувати, що перша складова - ідеологічно-пропагандистський вплив євроатлантичної інтеграції країн Прибалтики - може стати не менш важливою, ніж суто матеріальні дивіденди, які отримає європейська безпека від вступу країн Прибалтики до НАТО. Насамперед слід зазначити, що така інтеграція назавжди закряє можливість для Росії колись у майбутньому повернути ці території, що контролювались нею більше двохсот років (відповідно Латвія і Естонія - з початку XVIII ст. до 1918 р. і в період з 1940 до 1990 р., Литва - з 1793 р. до 1918 р. і в період з 1940 до 1990 р.).

Домінуюча політична культура Росії усе ще ототожнює національну велич із географічним розміром і військовою потужністю. До того ж Росія усвідомлює себе як самостійний полюс і не бажає інтегруватися з «євроатлантичною частиною» світу. Зацикленість громадської думки Росії на ролі світової держави (як колись) за умов ресурсів, що значно скоротилися, створила для Росії численні дилеми в зовнішній політиці, зокрема й у ставленні до прагнень євроатлантичної інтеграції колишніх частин імперії. Варто відзначити, що нова військова доктрина Росії, ухвалена 2000 р., розглядає «наближення військово-політичних блоків до території Росії» як «загрозу національній безпеці». Росія, хоча постійно виступала проти НАТО і чергового раунду розширення Альянсу, так і не знайшла засобів зменшити привабливість НАТО в Європі і перешкодити вступу в нього нових членів.

Інтеграція країн Балтії до НАТО є застереженням, що назад повернення бути не може. Цей факт може сприяти більш синхронному розвитку Росії з рештою континенту. Якщо громадська думка і політична еліта Росії усвідомлять свою нову роль в Європі, це зменшить протистояння між Заходом і Сходом і перешкодить агресивним діям Росії щодо сусідів. При цьому буде завдано серйозної шкоди політичній міфологемі про можливість «прорубування вікон» у Європу, тобто агресивними діями завоювати авторитет у Європі і отримати за рахунок цього

додаткові права на континенті. У Росії сьогодні набагато менше шансів витримати тривале протистояння із Заходом, ніж було свого часу в Радянського Союзу [14]. Саме цим слід пояснювати той факт, що останній рік перед Празьким самітом Москва вдавалася лише до традиційних заперечень проти поширення НАТО на країни Балтії і не загострювала надмірно це питання. Навпаки, у травні 2002 р., після того, як уже стало зрозуміло, що після Празького саміту розпочнеться процедура прийняття в НАТО Балтійських країн, Росія уклала угоду з Північно-Атлантичним альянсом про створення Спільної постійної ради (так званої «двадцятки») з рівним голосом Росії у низці другорядних питань і дорадчим голосом у принципових питаннях, що стосуються спільної безпеки і оборони та питань розширення Північно-Атлантичного альянсу. Більшість науковців розглядають пом'якшення тональності у відносинах між Росією і НАТО як знак усвідомлення російською політичною елітою безрезультативності спроб зупинити розширення НАТО. Хоча Росія за рік перед самітом нейтралізувала гостроту свого протесту проти розширення НАТО на три країни Балтії, зміна позиції Москви є вимушеним кроком. Насамперед така зміна зумовлена обмеженістю політичних можливостей Росії опиратися розширенню НАТО.

Ідеологічний вплив приєднання Прибалтики до євроатлантичних структур на російські політичні стереотипи полягає ще й у тому, що таким чином руйнуються новітні політико-пропагандистські схеми, побудовані Московією протягом останнього десятиліття. Так, Росія наголошувала, що ареал колишнього СРСР, тобто території всіх п'ятнадцяти держав, які утворилися на його уламках, є зоною її «виключних» інтересів, тобто зоною такого ж «виключного» впливу Росії.

Поширення гарантій НАТО на країни Прибалтики збільшить зону стабільності в Східній Європі і, навпаки, зменшить зону «вакууму безпеки», яка є вкрай небезпечною своїми потенційними можливостями зіткнень і катаклізмів.

Цінність країн Прибалтики для Організації Північно-Атлантичного договору - це їх стратегічне розташування, яке дозволяє контролювати східну частину Балтійського моря, ключові порти та інші комунікації регіону. Поширення НАТО на країни Прибалтики і наближення Північно-Атлантичного альянсу до Росії та її життєво важливих центрів робить для Росії більш ризикованим і проблематичним силовий тиск на інших напрямках, робить ще більш контрпродуктивною ідею протистояння із Захо-

дом. У той же час це розширення НАТО не має загрожувати власне Росії, оскільки ця організація утворена демократичними державами.

Як свідчить статистика, агресивність і демократичний лад рідко співіснують в рамках одних політичних режимів та організацій, війни між державами з демократичним політичним ладом в історії трапляються значно рідше, аніж між державами з тоталітарним або авторитарним політичним ладом [15].

Розширення НАТО на всі країни Балтії послабить геополітичний тиск з боку Росії й на інші країни колишнього СРСР. Останніми роками озвучувалася точка зору, що за поширення НАТО на країни Балтії Росія спробувала б дістати «компенсацію» у вигляді посилення свого впливу в окремих країнах СНД, і зокрема в Україні. Однак слід враховувати, що в разі обрання Росією курсу на мирне співіснування з Європою, проблема зовнішньополітичного авантюризму Росії, потенційно загрозового для України, втратить актуальність. І навпаки, у разі обрання Росією конфронтаційного шляху розвитку, вона змушена буде унаслідок поширення НАТО на країни Балтії приділяти більше уваги зміцненню нової лінії протистояння на північному заході країни, що об'єктивно зменшило б її ресурси на інших напрямках. За таких умов провокування Росією додаткових міжнародних проблем (зокрема в Україні) було б для неї ризикованим кроком.

У країнах СНД вступ країн Балтії до НАТО може викликати тимчасове, нетривале зростання тиску з боку Росії з наступною тенденцією до падіння її впливу на всьому просторі СНД. Очевидно, що в більш далекій перспективі приєднання країн Прибалтики до євроатлантичних структур сприятиме поступовій «вестернізації» політичного режиму та політичної культури Росії.

Висновки

Країни Балтії зуміли досягти необхідного розвитку політичних, економічних та оборонних показників, щоб не стати тягарем для НАТО. Усі ці країни готові зробити досить серйозний внесок у власну оборону. Вони нададуть у розпорядження Північно-Атлантичного альянсу важливі порти, аеродроми та інші комунікації. Альянс отримує в особі країн Балтії надійних і енергійних союзників, політично стабільних, з такими соціально-економічними проблемами, характер яких не загрожуватиме демократичному і поступальному розвитку цих країн. Водночас нехтування позицією Росії у процесі розширення НАТО на країни Балтії справить істотний вплив на міжнародну ситуацію в регіоні та світі і, зокрема, на міжнародний авторитет Росії і Заходу.

Отже, поширення гарантій НАТО на країни Балтії матиме такі наслідки:

- розширення зони стабільності у Європі;
- зменшення зони «вакууму безпеки»;
- збільшення військово-політичної вразливості Росії, що сприятиме зменшенню її зовнішньополітичної агресивності;
- зменшення тиску з боку Росії на країни СНД;
- у довгостроковій перспективі, ймовірно, сприяння демократизації Росії, а відтак - оздоровленню міжнародного клімату у Східній Європі;
- прискорення економічного зростання країн Балтії, а політична передбачуваність, гарантована членством у НАТО, сприятиме припливові інвестицій у ці країни, прискорить їх вступ до ЄС;
- розширення меж «політичної Європи»;
- збільшення геополітичного та культурно-ідеологічного впливу Заходу;
- сприяння поширенню і утвердженню демократичних цінностей.

1. Сайт Центрального Розвідувального Управління США - www.odci.gov/cia.
2. Кононенко Н., Балабан Р. Україна-Прибалтика: вектори співпраці // Людина і політика.- К. 2001.- № 2.- С. 16.
3. Бодрук О. Цілеспрямованість, рішучість і послідовність - характерні ознаки політики країн Балтії // Стратегічна панорама.- К., 1999. - № 3. - С. 26.
4. Там само. - С. 27.
5. Цит. за: Кононенко Н., Балабан Р. Україна - Прибалтика: вектори співпраці //Людина і політика. - К. 2001. - № 2. - С. 17.
6. Там само.- С. 27.
7. Там само.- С. 18.
8. Соколовский М. Балтийский выбор // Зеркало недели.- 2000. - № 10. - 11 марта. - С. 3.
9. Мельничук-Гулд Н. (інтерв'ю). Політичні вітри не впливають на партнерство // Президентський вісник. - 2000.- 18 червня. - С. 8.
10. Сайт Міністерства закордонних справ Латвії - www.mfa.gov.lv.
11. Сайт Міністерства оборони Естонії - www.vm.ee.
12. Сайт Уряду Естонії - www.stat.ee.
13. Сайт Центрального Розвідувального Управління США - www.odci.gov/cia.
14. Смолянюк В. Ф. Військова могутність України: теоретико-методологічні засади формування і розвитку.- К.: Перун, 2000. - С.41-68.

15. Там само. - С. 10-45. 17. Україна в 2000 р. і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку. - К., 1999. - 263 с.
16. Baltic Action Plan. - http://www.nato.int/usa/info/baltik_action_plan.htm

Olexandr Paliy

SPECIFIC FEATURES AND CONSEQUENCES OF BALTIC STATES INTEGRATION TO NATO

Baltic is a vulnerable and important region for international security. Through integration of the Baltic states into NATO, which began at 2002 Prague Summit, the Alliance would get energetic and reliable allies. Integration of Baltic States into NATO would have a positive impact on the regional stability. It would also drastically decrease the practical value of Russia's plans to restore its control over the region of Eastern and Central Europe, would weaken Russia's pressure on other post-Soviet states. Expansion of NATO would also promote westernization of Russia.